

8. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: монография. Харьков: Изд-во ХНУВС, 2005. 496 с.

9. Джаянбаев К.И. Виктимологические аспекты предупреждения тяжких преступлений против личности. *Государство и право*. 2005. № 11. С. 101-103.

10. Ігнатів О.М. Насильницькі злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: монографія. Харків: Формат Плюс, 2008. 296 с.

УДК 343.2

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕРМІНАНТ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Войтко Анатолій Олександрович,

аспірант

(Інститут права

імені князя Володимира Великого

Міжрегіональної академії

управління персоналом,

м. Київ, Україна)

У статті схарактеризовано причини та умови, що сприяють вчиненню групового порушення громадського порядку. Визначено роль детермінант вчинення вказаних злочинів та запропоновано шляхи усунення причинного комплексу вказаної групи злочинів. Наголошено, що детермінанти злочинної поведінки молодіжних угруповань вміщують комплекс причин, які призводять до вчинення злочинів, пов'язаних із груповим порушенням громадського порядку. Визначено, що індивідуально-психологічні чинники – це внутрішні, індивідуальні схильності окремого індивіда до впливів, що мають місце в натовпі та спричиняють його агресивну протиправну поведінку. З'ясовано, що узагальнення поглядів сучасних науковців та аналіз слідчої практики діяльності працівників МВС України дають змогу визначити такі групи чинників, що зумовлюють процес формування і розвитку масової стихійної поведінки, що призводить до групових порушень громадського порядку: соціальні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні. Зроблено висновок, що вчинення злочинів молоддю сьогодні пов'язано з несприятливими умовами їх формування та розвитку, недоліками виховання дітей сім'ями та навчальними закладами, недостатньою організацією дозвілля, недоліками в діяльності суб'єктів запобігання злочинам серед неповнолітніх. У генезисі протиправної поведінки молоді чітко простежується негативний вплив окремих ознак, що характеризують особистість особи: низький культурний і освітній рівень, низька правосвідомість, агресивність, шкідливі звички, неврівноваженість тощо. Головні причини й умови вчинення групових порушень громадського порядку є тотожними з детермінантами дорослої злочинності, мають певну специфіку, пов'язану з віковими, психологічними, статевими особливостями молоді.

Ключові слова: соціально-психологічні фактори, детермінація злочинності, кримінологічне поняття «причини злочинності».

CHARACTERISTICS OF DETERMINANT OF THE GRAND TREATMENT GROUP DECK

Voitko Anatolii Oleksandrovych,
Postgraduate Student
(Volodymyr the Great Educational
and Scientific Institute of Law
of the Interregional Academy of Personnel
Management, Kyiv, Ukraine)

The article provides a description of the causes and conditions, which contributes to the commission of a group violation of public order. The role of determinants was determined. It is emphasized that the determinants of criminal behavior of youth groups include a complex of reasons that lead to the commission of crimes connected with a group violation of public order. It is determined that individual psychological factors are internal, individual inclinations of an individual to the influences taking place in the crowd and causing his aggressive unlawful behavior. It is shown that the generalization of the views of modern scientists and the analysis of the investigative practices of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine employees make it possible to determine the following groups of factors that determine the process of formation and development of mass elemental behavior, which leads to group violations of social order: social, socio- psychological. It is concluded that the commission of crimes to the youth today is connected with unfavorable conditions of their formation and development; disadvantages of raising children's families and educational institutions; lack of leisure facilities; disadvantages in the activities of preventing juvenile offenders. In the genesis of the unlawful behavior of young people there is clearly a negative impact of certain features that characterize a person's personality: low cultural and educational level; low legal awareness; aggressiveness; Bad Habits; imbalance and so on. The main reasons and conditions for committing group violations of public order are identical with the determinants of adult crime, they have a certain specificity related to age, psychological, and sexual characteristics of young people.

Key words: social and psychological factors, crime determination, criminological concept of the causes of crime.

Постановка проблеми. Ситуація, що сьогодні складається в країні, зумовлена нестабільністю суспільних відносин, економічними та соціально-політичними процесами, значним сплеском злочинності, що накладає певний відбиток на стан боротьби зі злочинністю в цілому і її окремими видами. З одного боку, в період демократичних перетворень у суспільстві стають характерними явища масового характеру, зокрема проведення різних мітингів, демонстрацій на підтримку здійснюваних перетворень. Разом із цими позитивними соціальними явищами набувають поширеності і явища масового характеру, що носять негативні відтінки і заподіюють шкоду громадському порядку і громадській безпеці в цілому.

Ускладнення соціально-політичної ситуації в країні час від часу викликає зростання суспільного невдоволення, що виражається у порушеннях громадського порядку та тягне за собою тяжкі наслідки. З урахуванням інтенсивності розвитку суспільства, що виникла у зв'язку з наявністю вказаних проблем, вирішити які на дійсному рівні не завжди можливо, слід очікувати ескалації таких злочинів як групових порушень громадського порядку. Сьогодні національні проблеми належать до найбільш гострих і болючих, що представляють у реаліях сьогодення реальну загрозу для проведених у ньому кардинальних перетворень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо кримінально-правової протидії хуліганству, порушенням громадського порядку розглядалися у роботах

таких українських учених, як В.І. Борисов, І.М. Даньшин, В.Т. Дзюба, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.М. Костенко, Л.О. Кузнецова, В.А. Ломако, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, М.Л. Наклович, В.В. Налуцишин, А.В. Савченко, А.П. Тузов, С.С. Яценко та інші. Однак комплексного вивчення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних із груповими порушеннями громадського порядку, досі проведено не було.

Метою статті є з'ясування особливостей причинного комплексу, що впливають на вчинення групових порушень громадського порядку та визначення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Динаміку та структуру злочинності визначають не стільки традиційні причини й умови, скільки криміногенні чинники й обставини, що впливають із різноманітних кризових явищ, процесів, пов'язаних із новими економічними відносинами. Нині майже повсюдно відзначається зростання групових порушень громадського порядку.

Громадський порядок є одним із необхідних і обов'язкових компонентів нормального функціонування будь-якої держави. Однак страх населення перед вуличною, груповою злочинністю загрожує стати звичним фактором психологічного стану повсякденному житті. Щоб уникнути подальшого зростання напруженості в суспільстві і в цілях підвищення захищеності прав і інтересів законослухняних громадян дійсна система протидії, зокрема кримінально-правова, з груповими порушеннями громадського порядку, на наш погляд, потребує детального аналізу і вдосконалення. Це свідчить про те, що злочинність нині є реальною перешкодою на шляху до успішного поступового розвитку держави.

Як зазначає О.М. Джужі, під причинами злочинності слід розуміти соціально-психологічні обставини, які безпосередньо спричиняють злочинність і закономірним наслідком яких є злочин, а умови злочинності – це комплекс явищ, які впливають на злочинність і є певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню [1, с. 4].

А.І. Долгова виділяє окрему класифікацію детермінант злочинності за такими критеріями: за рівнем дії (субординації) виділяють причини й умови загалом та окремі її види, залежно від особливостей конкретного злочину; за змістом – соціально-економічні, виховні, правові, організаційно-управлінські та інші причини, причому соціально-психологічні детермінанти є безпосередніми причинами злочинності [2, с. 146].

Так, Н.В. Кузнецова підкреслює, що соціально-психологічна причина злочинності передбачає деформації групової, індивідуальної свідомості економічного, морального, сімейно-побутового характеру, які необхідно трактувати як безпосередні причини групової молодіжної злочинності. Деформації економічної свідомості на рівні групової й індивідуальної свідомості виявляються в певних різновидах користі, у переконанні неможливості правомірними шляхами розв'язати групою або індивідуально проблеми забезпечення гідного рівня життя собі та своїй родині [3, с. 62].

Ми погоджуємось із думкою О.М. Джужі, Є.М. Моїсеєва, В.В. Василевича про те, що злочинність об'єктивно детермінована історичними умовами життя суспільства, що визначені сукупністю економічних, соціальних та ідеологічних відносин. Серед причин злочинності виокремлюють психологічну, економічну та біологічну концепції [4, с. 40-41].

Слід розуміти, що детермінанти злочинної поведінки молодіжних угруповань вміщують комплекс причин, які призводять до вчинення злочинів, пов'язаних із груповим порушенням громадського порядку. Водночас причини молодіжної злочинності мають специфічний характер, а механізм дії причин та умов, що формують злочинність молоді, досить складний, потребує спільного вивчення кримінологів, економістів, політологів, соціологів, психологів та інших фахівців.

Загальновідомо, що кожна людина з моменту народження перебуває у певному соціальному середовищі, розвивається і виховується у різних соціальних групах.

Людська поведінка постійно є об'єктом соціального контролю, а моделі поведінки виникають та закріплюються в спілкуванні. Особливості поведінки багато в чому залежить від того, що особистість діє немовби в символічному оточенні і намагається бути саме такою, як від неї чекають, якою її хочуть бачити.

Соціальне життя людей приймає безліч найрізноманітніших форм. Деякі з них повсякденні й звичні. Інші суттєво відрізняються від того, що прийнято вважати повсякденною нормою. Існують форми поведінки суто індивідуалізовані, повністю або значно залежні від волі, бажань або потреб особистості. Але є й такі, у яких прояви волі, бажань і потреб окремої людини виявляються серйозно обмеженими прямим або опосередкованим впливом інших людей.

Варто зазначити, що урегульованість життєдіяльності людей у суспільстві, так звана «нормативність поведінки», забезпечується низкою різнобічних вимог, які мають системний характер, соціальну спрямованість та називаються соціальними нормами. Людина як особистість формується під впливом системи соціальних відносин, у яку вона включена. Особистість – носій свідомості з індивідуально-типовою структурою психологічних властивостей та якостей, що вибірково ставиться до навколишньої дійсності та виконує визначені соціальні ролі. Поведінка особи в суспільстві визначається сукупністю соціальних норм [5].

Розглядаючи механізм поведінки за умов значного скупчення людей слід зазначити, що ці уявлення породжуються з особистого досвіду людей, оскільки кожен або поводитися саме так, або спостерігає за поведінкою інших, перебуваючи поза зоною її дії. Іноді через допитливість люди приєднуються до групи, у якій розглядається й обговорюється якась подія. Зростаючи кількісно, заражаючись загальним настроєм і інтересом, вони поступово перетворюються в неорганізоване скупчення: безструктурне, позбавлене усвідомлюваної спільності цілей, але взаємно пов'язане подібністю емоційного стану чи загальним об'єктом уваги.

Варто зазначити, що найбільш сприятливим середовищем для вчинення групових порушень громадського порядку є великі стихійні, спонтанні групи осіб. Люди загалом і кожна окрема людина зокрема навіть коли не відчуває психічного тиску з боку інших, а тільки сприймає поведінку цих інших, «заражається» цієї поведінкою та починає діяти відповідно до неї. Зрозуміло, що можлива й непокора, але індивід, як правило, раціонально пояснює її самому собі. Без цього роз'яснення така «непокора» неминуче викликає внутрішнє занепокоєння, доповнюється нерідко роботою уяви щодо низької оцінки своєї особи іншими.

Під час об'єднання раптових груп, що складаються з осіб, що однаково поведуться, у досить велику групу різко зростає ймовірність проявів стихійної поведінки. Така поведінка може бути спрямована на вираження почуттів, оцінок і думок, що їх переживають люди, або на зміну ситуації через дію. Дуже часто суб'єктом такої стихійної поведінки стає натовп, що легко може стати неконтрольованим.

У кримінально-правовому сенсі поведінка натовпу є груповим порушенням громадського порядку або хуліганством, що належить до злочинів проти громадської безпеки та моральності[6].

Слід зазначити, що психіка людини в натовпі змінюється: збільшується емоційність сприймання, пригнічуються раціональні засоби поведінки, підвищується навіюваність, пригнічується почуття відповідальності та ін. Унаслідок цього стає можливим вчинення дій і поведінка загалом, що в звичайних умовах для особистості неприйнятні.

Узагальнення поглядів сучасних науковців та аналіз слідчої практики діяльності працівників МВС України дають змогу визначити такі групи чинників, що зумовлюють процес формування і розвитку масової стихійної поведінки, що призводить до

групових порушень громадського порядку: соціальні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні.

Соціальні (довготривалі та ситуативні) чинники є об'єктивними стосовно поведінки людей, зокрема агресивної. Чинниками довготривалої дії слід вважати економічні, соціальні, політичні та інші умови життя в суспільстві, що формують і спонукають негативні соціальні настрої. Конкретні причини агресивної поведінки можуть різнитися залежно від регіональної, національної, релігійної специфіки спільноти, але висновок про соціальне неблагополуччя як спонукальний механізм агресивності має універсальний характер. У тих чи інших ситуаціях пріоритет дії завжди лишається за довготривалими чинниками, конкретна ж причина події (ситуативний чинник) має сенс лише у їх контексті перших.

Ситуативним чинниками можуть стати час (пора року та година доби), місце виникнення події, кількість присутніх. Незважаючи на значне різноманіття, є певні закономірності впливу: масова поведінка найбільш характерна для весни та осені, неробочих днів (вихідних та святкових), місцем її виникнення найчастіше є центральні площі населених пунктів, місця масового відпочинку та перетини транспортних артерій.

Соціально-психологічні чинники посідають важливу роль у механізмі впливу людей один на одного за групових порушень громадського порядку, до яких ми відносимо:

1) *механізм, притягнення* – привертання уваги людей до певної події, залучення їх до присутніх. У подальшому скупчення людей саме по собі стає самостійним могутнім стимулом для зацікавленості. Дослідженнями американських психологів встановлено, що до групи з 15 осіб, які стоять на вулиці і дивляться в певному напрямі, відразу приєднується приблизно 40% перехожих, причому в подальшому їх кількість швидко збільшується;

2) *механізм наслідування* полягає і копіюванні та відтворенні особою зразків і моделей поведінки оточення. Наслідування полегшує проблему вибору та суб'єктивно начебто зменшує відповідальність за можливі наслідки своїх дій, а також стає засобом солідаризації учасників;

3) *механізм навіювання* виявляється в активному психологічному впливі на людей із метою впровадження у свідомість певних поглядів, думок, оцінок. Навіювання найчастіше реалізується за допомогою надання інформації певним чином (вона надходить від джерела, яке користується довірою чи авторитетом, повідомляється впевнено, директивно, на вираженому емоційному тлі) і є засобом згуртування учасників та регулює групову поведінку, спрямовує її в бажаному напрямі;

4) *механізм емоційного зараження* – залучення присутніх до єдиного групового настрою внаслідок підсвідомої схильності людини піддаватися демонстрованим психічним станам за умов безпосереднього контакту. Емоційне зараження є прадавнім засобом інтеграції соціальних груп, який донині можна спостерігати в хоровому співі, у ритуальних танках та ін. Ступінь зараження залежить від сили емоційного заряду та кількості присутніх людей. У масових скупченнях у кожного індивіда є надлишок емоційної напруженості та підвищена сприйнятливність до емоційного стану іншої людини. Напруженість зумовлює готовність кожного учасника відтворювати цей стан: людина підсвідомо реагує на експресивні прояви та виражальні рухи, зокрема голосність мови, ритм дихання, інтонації, міміку та пантоміміку, колір і вологість шкіри, а також такою ж мірою підсвідомо переймається ними. У масових скупченнях людей, де існує безпосередній контакт, взаємне стимулювання набуває кругового характеру: А стимулює Б; Б не тільки стимулює В, але й повертає стимул А.

Зараження виконує функції інтеграції (посилює групову згуртованість, забезпечує психологічну єдність групи) та експресії (звільнення особи від її звичних обмежень, зняття емоційного напруження);

5) *механізм групової творчості* – створення образів спільної уваги, що фокусують почуття і уявлення присутніх. Це може бути трансформація первісного об'єкта зацікавленості, чутки, різноманітні повідомлення тощо. Функціями механізму групової творчості є: активізувальна – спонукання до дій, регулятивна – надання поведінці спільної спрямованості, завдяки чому люди з часом можуть розпочати активні дії без жодних зовнішніх стимулів;

6) *механізм групової могутності* полягає у виникненні у кожного окремого учасника відчуття власної сили та непереможності, а тому й безкарності. За словами С. Сігеле, «чисельність надає всім членам натовпу відчуття їх несподіваної та надзвичайної могутності. Вони знають, що можуть безконтрольно виявляти цю могутність, її не можна буде ні засудити, ні покарати, ця впевненість спонукає їх скоювати вчинки, які вони самі пізніше засуджують, розуміючи їх несправедливість» [7, с. 56].

Індивідуально-психологічні чинники – внутрішні, індивідуальні схильності окремого індивіда до впливів, що мають місце в натовпі та спричиняють його агресивну протиправну поведінку. До них належать деякі вікові (недостатність соціального досвіду у молоді, консерватизм людей похилого віку), типологічні (неврівноваженість, висока емоційна збудливість) і характерологічні (конформність, навіюваність, імпульсивність, конфліктність, недостатня воляова регуляція поведінки) особливості, а також особливості інтелектуально-когнітивної сфери (низький рівень інтелектуального розвитку, некритичність та недостатня пластичність мислення, наявність певних стійких переконань і установок).

На поведінку учасників натовпу впливають також специфічні стани організму (стан сп'яніння та наркотичного збудження, астенізація після хвороби, втома, тривалі та виснажливі фізичні навантаження, перенесені психічні потрясіння) та специфічні індивідуальні психічні стани (фрустрація, роздратування, невдоволення тощо).

Під впливом сукупності зазначених чинників думки та почуття присутніх, їхні дії та вчинки набувають нової якості, починають значно різнитися від тих, що характерні для повсякденного життя. У найбільш загальному вигляді психіка людини в натовпі змінюється так:

- збільшується емоційність сприймання того, що індивід бачить та чує. Підвищена емоційність пригнічує раціональні засоби поведінки, почуття починають домінувати над інтелектом аж до того, що людина взагалі втрачає здатність логічно міркувати і контролювати свою поведінку;

- підвищується навіюваність і зменшується рівень критичного ставлення до себе та оточення. Зменшується здатність до раціональної переробки інформації, що надходить, з'являється ефект швидких перебігів уваги. Це створює сприятливе тло для зовнішніх впливів, зокрема за рахунок розповсюдження чуток для формування агресивних установок;

- пригнічується почуття відповідальності, виникає впевненість у власній безкарності («відповідати за все, що відбувається, повинні всі, а не хтось особисто»), з'являється усвідомлення власної анонімності. Зважаючи на це, стає можливим вчинення дій і поведінка загалом, що у звичайних умовах для особи неприйнятні.

Ступінь вираженості таких змін може бути різним: від незвичайності емоційних проявів до повної втрати спроможності самоконтролю, що залежить від індивідуально-психологічних особливостей конкретної людини та специфіки зібрання (його спрямування, кількості учасників та якісного складу, етапу розвитку подій).

Зазначені закономірності динаміки психічного стану кожного учасника натовпу зумовлюють спільність поведінкових реакцій, однорідність дій усіх присутніх. Тому на побутовому рівні про натовп говорять як про щось самостійно-цілісне та єдине:

«бажання натовпу», «реакція натовпу», «поведінка натовпу». Але це, безумовно, не означає, що суб'єктивна оцінка своєї поведінки у присутніх зовсім відсутня. Абсолютної психологічної єдності, повної тотожності індивідів у масі немає і не може бути, індивідуально-психологічні особливості зберігають відносну автономію. Завжди можна говорити про індивідуальну поведінку людини в масі, бо залишаються індивідуальними мотиви її участі, ставлення до того, що відбувається, тому ступінь і можливості психологічного впливу на окремих людей завжди різняться.

Умовно причини появи групових молодіжних угруповань, можна поділити на:

– соціальну. Підлітки виходять на вулицю, бо не мають де проводити вільний час. Більшість спортивних секцій – платні, підліткові клуби не фінансуються. Зростає кількість неблагополучних сімей, де батьки п'ють, не працюють;

– політичну. Ідеться про організовані акції залякування супротивників, оскільки певні політичні сили мають досить тісні зв'язки з криміналітетом і намагаються встановити свій контроль за певною територією;

– кримінальну. Оскільки правоохоронні органи не достатньо і не своєчасно реагують на «незначні» правопорушення (нанесення легких тілесних ушкоджень, побутові конфлікти, дрібні порушення громадського порядку, п'янство та вживання наркотиків), вони з часом переростають у більш тяжкі, насильницькі (групові хуліганства, пограбування, розбої та ін.).

Звичайно, означені причини впливають на оперативну обстановку не ізолювано, а сукупно. До них додаються численні правопорушення, що вчинюються учасниками угруповань, що вище названі нами «нетрадиційними», – різноманітними радикально-екстремістськими групами.

Висновки. Таким чином, вчинення злочинів молоддю сьогодні пов'язане з несприятливими умовами їх формування та розвитку, недоліками виховання дітей сім'ями та навчальними закладами, недостатньою організацією дозвілля, недоліками в діяльності суб'єктів запобігання злочинам серед неповнолітніх. У генезисі протиправної поведінки молоді чітко простежується негативний вплив окремих ознак, що характеризують особистість особи: низький культурний і освітній рівень, низька правосвідомість, агресивність, шкідливі звички, невірноваженість тощо. Головні причини й умови вчинення групових порушень громадського порядку є тотожними з детермінантами дорослої злочинності, мають певну специфіку, пов'язану з віковими, психологічними, статевими особливостями молоді. Вивчення причинного комплексу групової злочинності має науково-пізнавальне значення і сприяє розробленню й організації системи протидії злочинам у межах усієї держави, окремих регіонів, соціальних груп і колективів.

Список використаних джерел:

1. Джужа О.М. Кримінологія: [підруч.]. Київ: Юрінком Інтер, 2000.
2. Долгова А.И. Кримінологія: [учеб.]. Москва, 2001. 146 с.
3. Кузнецова Н.Ф. Предупреждение и преступность. Москва: Наука, 1966. 326 с.
4. Джужа О.М. Кримінально-виконавче право: [курс лекцій]. Київ: 2002. 326 с.
5. Александров Д.О. Юридична психологія. 1. Нормативна регуляція поведінки та її вплив на поведінку особистості. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/81598-1-normativna-regulyatsya-povednki-ta-vpliv-na-povednku-osobistost.html>.
6. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р., № 2341. *ВВР України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
7. Сигеле С. «Преступная толпа. Опыт коллективной психологии», издательство Ф. Павленкова, Санкт-Петербург, 1896 г.